

Szabó András

Tanárok a végeken

Gyermekkorom egyik legizgalmasabb, máig is elevenen élő emléke a vasrácsokkal körülkerített gimnázium épületében tett első látogatásom volt. Szüleim vittek el a komor homlokzatú iskola falai közé, talán azzal a céllal, hogy kollégáinknak bemutassanak.

Sötét folyosókra emlékszem, s egy zöld ajtajú, homályos szűk kis helyiségre, mely vitrinekkel és akváriumokkal volt tele. Ott édesapám egy állványon álló akvárium csillogó üvege elé emelt. Az üveg mögött, apró kavicsokon, a zöld növényzet törpe dzsungelében egy foltos szalamandra sötétlett. Tokája hullámszott, iszapfeketeségű testét pettyek borították. Megrendítő volt!

Sokáig ez a biológiaszertár, s az innen kapott élmény izgalma jelentette nekem a gimnáziumot. Ennek az épületnek az alapjait még a múlt század utolsó negyedében rakták le, s hasonló stílusban épített testvéreit ott találjuk a felvidéki gimnáziumok egész sorában. Falain emléktáblákat helyezett el a kegyelet. Az épület homlokzati részén, nem messze attól a táblától, mely a századvég jeles költőjének ez iskolájában eltöltött öt éves tanári működésére figyelmeztet, van még egy márványlap, melyen idézet áll. A tévesen Balassi vitézi énekének tulajdonított verssor, valójában a tanítvány, Rimay János költeményéből való: - "Hazádnak szép vége mindenütt csonkán áll..."

A sors kifürkészhetetlen szeszélye folytán a mementónak szánt emléktábla a helyén maradt; talán azért, mert mind a mester, mind a tanítvány ezen a tájon töltötte élete egy részét; talán azért, mert a józan belátás végül is nem a nacionalizmus megnyilatkozását látta e sorok mögött, hanem a fájdalmas tény rögzítését a XVII. század eleji sorok idézésével, - a hajózatónak kikiáltott határfolyótól kőhajításnyi távolságban.

Kezemben tartom a magyar nyelvű világi líra legelső és egyik legnagyobb költőjéről

elnevezett gimnázium értesítőjét, 1934-ből. Már a hang is részvétet keltő, ahogy a krónika a történelem nagy kataklizmája után szélekre került kisváros iskolai életéről szól. Egyik tanártársuk nyugalomba vonulását a következő sorokkal kommentálja: "Hisszük, hogy most, midőn vállát nem nyomja többé adminisztratív munka gondja, maradék nélkül az lehet, amire 43 esztendővel ezelőtt elhívta őt a lélekben megszólaló hang: eszményi pedagogos. Hiszen olyan nagy szükségünk van az elhivatottakra. Néha, mikor fáradni kezdünk, megmelegsünk lelkük melegétől, bekapcsolódunk életük áldott, frissen lüktető ritmusába, mi, magyar tanárok maroknyi csapata, Trianon második évtizedében itt - a végeken."

Mintha egy XX. századi Mikes Kelemen vetné papírra kedves nénjének ezeket a sorokat.

De maradjunk egy villantásra még a történelemnél! Amikor 1919 május elején az intervenció csapatok átlépték az Ipoly folyót, e gimnázium testnevelő tanára fegyveres harcban szólította diákjait.

- Az egyetlen, első és utolsó beszélgetés, mely a gimnázium öreg tanára és köztem lét-

rejött, ahhoz a találkozóhoz fűződik, melyen a tantestület és a diákság e gimnázium alapításának több évtizedes évfordulójára emlékezett.

Mint díszvendégek, az egyik osztály e célra rögtönzött emelvényén kaptak helyet az idős tanárok. Szinte látható fénykör vonta körül alakjukat, annyira összetartotta őket a kor, a mögöttük álló idő, s innen, a rögtönzött parnasszusról hallgatták értő figyelemmel és nagy türelemmel az önképzőkör ifjú poétáinak írását. Nagy részük a kisváros kivüleső utcáiból jött el erre az ünnepélyre, de volt, aki Pestről érkezett.

D.J. bácsi, a testnevelő tanár, Sz.L., a mennyiségtan és fizika tanára mellett ült az emelvényen. Az 1934-es gimnáziumi értesítő, mint az akkori tantestület tagjait, névszerint említi mindkettőjüket, s írja róluk a következőt: "D.J. Szolgálati éveinek száma 15. Hadviselt emléklapos főhadnagy. Kitüntetései: harmadosztályú katonai érdemkereszt, ismételt ezüst vitézségi érem, Károly csapatkereszt. Sz. L. Szolgálati éveinek száma 8. Hadviselt tart. hadnagy. Kitüntetései arany érdemkereszt, vitézségi érem szalagján kardokkal."

A keskeny kis dobogó vasvázás székein, az alma mater régi tanárainak vékonyka gyűrűjében, D.J. és Sz. L. enyhe megilletődöttséggel fogadta az ifjú generáció hangos közeledését. Amikor véget ért az önképzőköri felolvasás, s már kötetlen társalgásba merült a publikum, odajött hozzám a dobogón ülő veteránok legfiatalabbja, s értésemre adta, hogy D. J. bácsi beszélni akar velem. A gimnasztika idős tanára rövidre metszett bajszát simogatta, amikor odaléptem hozzá s megkérdezte: - Tudod-e, mit jelent ez a mondás? És Juvenalis híres igazságát idézte az ép testben lakozó ép lélekről - latinul. Megsemmisülten álltam. Én a gimnáziumban franciát tanultam, latint nem. D.J. hunyorgott. Zavarom egyre nőtt. Mintha az egész elviselhetetlenül hosszú szünet az én megleckéztetésem érdekében történt volna. Aztán megérkezett a felett: mens sana in corpore sano - most már magyarul. D.J. bácsi

szemöldöke felugrott: - Láttalak a délelőtti szertorna gyakorlaton. Egész jól ment a haskelep! Még mindig pironkodva a szégyentől, akkor értettem meg, hogy D.J. a délelőtti sportbeumtatón nyújtott szerény teljesítményemet, s önképzőköri felolvasásomat kívánta Juvenalist idézve honorálni.

A középosztály eme iskolák falai között munkálkodóra az alapos tárgyismereten túl, jellemző volt a sokirányúság. A gimnázium földrajz- történelem szakos tanára iskolatörténettel foglalkozott, de népesedés-szakértő is volt. A gimnáziumi évkönyv tanúsága szerint majd minden évben elzarándokolt tanítványával a drégelyi és a visegrádi romokhoz.

"A fellelgvár hatalmas méretű falait megilletődve járja sorra a kiránduló csapat - olvasuk a diáktudósítást a harmincas évekből - majd végül letelepszik a nagy lovagterem falai tövébe, s áhitattal hallgatja N.B. tanár úr előadását a vár történetéről." Egy öt évvel későbbi értesítő elragadott hangú krónikása ugyanezt a képet örökíti meg ekkép:

"A fellelgvár repkényicsipkészetű falai alatt N.B. tanár úr szóra bírja a köveket és azok beszélni kezdenek".

Gimnáziumi éveim derekán jártam, amikor egy forró júliusi napon, csomagjaimmal a lábam előtt, a városka buszmegállójában, a rámváró kéthetes balatoni tábor előre sejtethető élményei foglalkoztattak. A tér sarkából, a rekkenő hőségben, öltönyére kihajtott ingben felbukkant N.B. tanár úr, s felém tartott. Alacsony, zömök, őszhajú férfi volt, találkozásunk időpontjában már nem tanított az iskolában. - Szóval a Balatonra méz - merengett el jelentőségteljesen, mikor utazásom céljáról felvilágosítottam.

- Gondolnád-e, hogy a Föld lakosai (akkor még jóval 5 milliárd alatt voltak), ha a téli Balaton jegére állnának, elférnének a befagyott tavon?

Elhülten hallgattam.

- Persze, jó szorosan egymás mellé kell állniuk.

Még aznap este, a Balaton partján, a szél-

ben csattogó sátorponyva alatt megosztottam szenzációszámba menő értesülésemet lakótársaimmal. Kétkedve fogadták, de nem akadt egy sem, ki e tételt teljesen elvetette volna. Így, máig igazat N.B. tanár úr állításának tudományos igazsága.

A gimnázium idős tanárainak nagyrészt bensőséges viszony kötötte az iskolához és annak diákjaihoz. Az épület akkor még tágas udvarán délutánonként felsorakoztak az egy évfolyamba tartozó osztályok atlétatrikós futballcsapatai - afféle házi bajnokságot játszani. A porosfejű akácok árnyékába ilyenkor már kikészítette székét a francia nyelv tanára, hogy onnan figyelje a csapatok mozgását.

Mikor egy alkalommal, irodalmi színpadi szereplésemre hivatkozva két francia óráról felmentést kértem tőle, enyhé vállrándítással csak ennyit mondott: - Te tudod...

Hogy jó tanár lehetett, arra abból következtetek: ritkán éreztem annyira maró lelkiismeretfurdalást, mint e két kihagyott francia óra miatt.

Az ötvenes évek elején a francia tanár megbuktatta egyik tanítványát, mire az, bosszúból feljelentette. A bukott diák olyan szavakat adott a tanára szájába, melyek az akkori politikai körülmények között a legsúlyosabb következményekkel jártak. A hatalom a diák mellé állt, s már kész is volt az ítélet: felfüggesztés.

Más - ekkortáji országosan előforduló - hasonló példákhoz viszonyítva, még enyhé volt a büntetés - mondhatnánk.

Hogy közben milyen közérzet pokróca alatt volt kénytelen élni, arról csak ő adhatott volna számot.

Aztán visszakerült a tantestületbe, s kezdte ott, ahol abba hagyta: az igeidők fejbegyömszólésénél. Azt hihetné az ember, hogy a diáksághoz való viszonya ezt követően fordulatot vett; hogy elzárkózó, elutasító magatartással hordozta ezután magában sérelmét. Nem így történt. Úgy volt, akként járt el, ahogy Kosztolányi Novák tanára ura: magában megbocsátott az ellene vétkezőknek.

Öt éves érettségi találkozónk napján úgy lépett be az étterem üvegajtáján, mintha az osztályba fordult volna be.

- Comment allez - vous, André? - érdeklődött rekedtes hangján hogylétem iránt, amikor a kölcsönös üdvözlésben elé kerültem.

- Jól vagyok tanár úr - , válaszoltam vissza franciául. Kicsit szűkszavúnak találván a feletet, pillanatnyi hangulatomat is összegezve, még hozzá tettem: s elégedett: - Et je suis content.

- Rám nézett, mutatóját felemelte és a rá jellemző kesernyés humorral közölte: - No, azért még nem kell dicsekedni.

Minden változatlanul mutatta őt. A régi öltönyét viselte, és parázslott kezében a cigaretta. Rá egy évre értesültünk, haláláról.

Ha arra kellene választ adnom, hogy mi volt ott, az iskolában, a diákszemmel is felmérhető érték ezeknek a múltból, félmúltból érkezett középosztálybeli tanárembereknek a munkájában, gondolkodás nélkül pattan a számból a közhelyízű feletet: életformájuk volt a tanítás.

A francia nyelv tanára is valószínűleg ezért nem épített falat a sérelemből önmaga és az ifjúság közé, mert tudta, a legnagyobb kockázatná ezzel: a számára legbecesebb létezési mód feladását. A századfordulós falak, melyek között fél életüket eltöltötték, a sok értelemben peremre került kiskváros és annak légköre érzékennyé tették őket a múlt eseményeinek, eszményeinek számbavételére. Óráik azért lehettek az emlékezés töredékeiben is maradandó értékűek, mert a soruk mögött felsejlő történelem, a maguk mögött hagyott, de lényükben továbbvitt, megőrzött múlt ott hatott a tanítás során is.

Mert azzal valamennyien tisztában voltak, hogy ember és ember között, "lélektől lélelig" nagyon sok szellemi útja lehet az érintkezésnek, de a közeledés legmélyebb pillanatait, az emberség és emberiség megméretését ez a pálya igéri legteljesebben.